

Кимё Саноатида Ишловчилар Учун Экотуризмнинг Аҳамияти*Мамадалиева Нозима Ашуровна¹, Исломова Рисолат Абдуллаевна²*

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016-йил 2-декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4861-сон Фармони, 2017-йил 16-августдаги “Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3217-сон Қарори, 2018 йил 3 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси туризм соҳасини ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5326-сон Фармони, 2018-йил 6-февралдаги “Кириш туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3509-сон, 2018-йил 7-февралдаги “Ички туризмни жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3514-сон, 2019-йил 5-январдаги “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4095-сон Қарорлари қабул қилинди. Шунингдек, эркин иқтисодий зоналар бўйича ҳам ўнлаб фармон ва қарорлар қабул қилинди. Ҳозирги кунда мамлакатимизнинг 14 та ҳудудида эркин иқтисодий зоналар фаолият кўрсатмоқда. Юқоридаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ҳаммаси экологик туризмни, хусусан эркин иқтисодий зонали ҳудудларда ҳам ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштиришга қаратилган вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Туризмнинг асосий турларидан бири экологик туризм бўлиб, бу соҳа бошқа туризм турларига нисбатан ўзига хос хусусиятларга эга. Жаҳон туристик ташкилоти маълумотида кўра, экотуризм жадал суръатлар билан ривожланиб бораётган туристик соҳаларидан бирига айланди. Бугунги кунда эркин иқтисодий зоналари мавжуд ҳудудларда ҳам туризмни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. “Халқаро ташкилотлар берган маълумотларга кўра дунёда 3,5 мингдан зиёд эркин иқтисодий зоналар бўлиб, улар 140тага яқин мамлакатда жойлашган. Бутун дунёдаги эркин иқтисодий зоналарда салкам 70 миллион киши меҳнат қилади”³. Жаҳонда экологик туризмнинг ривожланиши мамлакатимиз учун ҳам муҳим аҳамиятга эга. Чунки туризмни иқтисодиётнинг етакчи тармоғига айлантириш бўйича бир қанча давлат ва ҳудудий дастурлар ишлаб чиқилди ва амалга оширилмоқда. Уларнинг асосий мақсади – мамлакатимизга кўплаб хорижий туристларни жалб қилиш, туризм тадбиркорлигини даромадли тармоқдан бирига айлантириш, мутахассис кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш, ракобатбардош ва кучли туризм соҳаси билан жаҳон бозорига чиқишдан иборат.

Навоий вилоятида эркин иқтисодий зонанинг шаклланиши ва унда экологик туризмнинг ҳолатини таҳлил қилиш йўллари кўриб чиқилиб, эркин иқтисодий зонанинг шаклланиши туризмни ривожлантириш учун асосий омил эканлиги, вилоятнинг экологик туристик ресурслари, улардан самарали фойдаланиш ва соҳани ривожлантириш зарурдир. Мазкур вилоятда ҳозирги кунда амал қилаётган туристик маршрутлар таҳлили шунини кўрсатдики, уларнинг асосий қисми Самарқанд ва Бухородан, айрим ҳолларда Тошкент шаҳридан бошланади. Демак, вилоятга келадиган туристларни шу шаҳарлардаги туристик фирмалар шакллантиради ва мос равишда, даромади ҳам уларнинг ҳисобига ўтказилади. Бу ҳолатни куйидаги маълумотлар орқали ҳам англаш мумкин (1-жадвал).

Кўриниб турибдики, ҳозирги пайтда вилоятга келадиган туристларнинг маршрутлари асосан бошқа вилоятлардан бошланади ва қисман мазкур вилоятда бўладилар. Масалан, мавжуд 5 та маршрутдан фақат учта ҳолатда вилоят ҳудудида тунайдилар. Қолган пайтда фақат бир ёки икки марта овқатланади, холос. Ушбу ҳолатда туристик хизматлар турларини ва туризмдан нақд пул (валюта) тушумини кўпайтириш жуда мураккаб. Таъкидлаш жоизки, янги ишлаб чиқилган маршрутлар ҳам бошланиши бошқа вилоятларга тўғри келмоқда.

1-жадвал. Навоий вилоятида амалдаги маршрутлар ва уларнинг муддатлари⁴

Т/р	Туристтик маршрутларнинг номлари	Қанча муддатга мўлжалланган	Тунаш жойи
1.	Бухоро – Сармишсой – Нурота (Чашма)	1 кунлик маршрут	Бухоро шаҳрида: Меҳмонхона
2.	Бухоро – Сармишсой – Нурота (Чашма) - Айдаркўл	2 кунлик маршрут	Бухоро шаҳрида: Меҳмонхона, Навоий вилоятида: Ўтов
3.	Самарқанд – Сармишсой – Нурота (Чашма)	1 кунлик	Самарқанд шаҳри: Меҳмонхона

¹ Доцент, НДКИ² Доцент, НДКИ³ Рашидов М.К. “Эркин иқтисодий зоналарнинг таснифлаш назарияси”. SERVIS- №4. 2017. – 15-бет.⁴ Жадвал маълумотлари муаллифнинг қузатуви натижасида ишлаб чиқилган.

		маршрут	
4.	Самарқанд – Сармишсой – Нурота (Чашма) – Айдарқўл	2 кунлик маршрут	Самарқанд шаҳри: Меҳмонхона Навоий вилоятида: Ўтов,
5.	Фориш – Сентоб – Нурота – Сармишсой – Самарқанд	5 кунлик маршрут	Жиззах вилоятида: Меҳмонхона, Палатка. Навоий вилоятида: Ўтов, Миллий меҳмонхона, Самарқанд шаҳри: Меҳмонхона
Янги ишлаб чиқилган маршрутлар			
1.	Самарқанд – Фориш – Айдарқўл – Нурота – Бухоро	2 кунлик маршрут	Жиззах вилоятида: Меҳмонхона, Палатка. Навоий вилоятида: Ўтов,
2.	Самарқанд – Кармана – Сармишсой – Бухоро	2 кунлик маршрут	Навоий вилоятида: Миллий меҳмонхона, Самарқанд шаҳри: Меҳмонхона
	Бухоро – Нурота – Лангар – Сангжумон – Сармишсой – Самарқанд	3 кунлик маршрут	Бухоро шаҳрида: Меҳмонхона, Навоий вилоятида: Миллий меҳмонхона, Самарқанд шаҳри: Меҳмонхона

Бизнинг фикримизча барча туристик маршрутларни Навоий вилоятдан бошлаб ишлаб чиқиш лозимдир. Чунки, кенг фаолият кўрсатишни бошлаган “Навоий” ЭИЗда банд бўлган хорижий ва мамлакатимиз фуқаролари ва унга ташиф буюрувчилари туристик маршрутларни Навоий шаҳридан бошлашни тақозо қилади. Бу туризмни ривожлантириш учун катта имконият. Фақат ундан оқилона фойдаланишни йўлга қўйиш лозим.

Навоий вилоятида эркин иктисодий зонанинг шаклланиши ва унда экологик туризмнинг ҳолатини таҳлил қилишда бевосита экологик туризмга қаратилган инфратузилма диққатга сазовардир. Чунки Конимех ва Нурота туманларида Айдарқўл билан туташ ҳудудларда бир қанча қўналғиларташқил қилинган. Бу ерда қурилган юрталар, улов сифатида фойдаланишга мўлжалланган туялар, яшашга мўлжалланган жойларнинг миллийлиги кабилар ушбу ҳудуднинг ўзига хос хусусиятлари мавжудлиги куйидаги жадвалдан куриниб турибди. (2-жадвал).

2-жадвал. Экотуристлар учун мавжуд яшаш объектлари⁵

Т/р	Хўжалик юритувчи субъектлар номи	Туристлар дам оладиган объектлар	Мўлжалланганлиги
1.	“АЙДАР-1” сайёҳлик базаси	12 та ўтов	Экстремал ва экотуризм
2.	“АЙДАР-2” сайёҳлик базаси	8 та ўтов	Экстремал ва экотуризм
3.	“КАМЭЛ” сайёҳлик базаси	17 та ўтов	Экстремал ва экотуризм
	Жами	37 та ўтов	

Вилоятнинг чўл ва адирлардан иборат экологик вазият мураккаб бўлган ҳудудларида ўрмон хўжалиқларини барпо этиш мақсадга мувофиқ. Ушбу ўрмон хўжалиқларида алоҳида ихоталанган зоналарни ташкил қилиш ва улардан туристик объект сифатида фойдаланиш лозимлиги шрганиб чиылди.

Экотуризмда туристлар оқимининг камлиги ва ушбу объектларнинг коммунал хизматлардан узоқда жойлашганлигини инобатга олиб, туристларни жойлаштириш учун Навоий вилоятининг узоқ ҳудудларида муқобил энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда “Меҳмон уйлари”ни ташкил этиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган. Бунга асос, Навоий вилоятининг туристик маршрутлари ва манзиллари асосида янги “Сайёҳлик харита”си яратилди. Яратилган маршрутлар Сармишсой дарасининг тоғлик ҳудудларидан ўтганлиги сабабли, спортнинг алпинизм турини ривожлантириш таклиф этилади. Нурота яси текисликларидан иборат Бухоро – Нурота – Лангар – Сангжумон – Сармишсой – Самарқанд маршрутларидан велоспорт турини ривожлантириш мумкинлиги ҳақида тавсия берилади.

Буларнинг ҳаммаси “Меҳмон уйлари”ни ташкил қилишни ва буларни интернет сайтларига жойлаштириш ва 3-Д ускунаси ёрдамида янги инновацион технологиялардан фойдаланган ҳолда ташкил этиш таклифи ишлаб чиқилди. Бу имконияти чекланган кишиларнинг экологик ресурслардан баҳраманд бўлишини ва туристларнинг ушбу объектларга бормасдан тасаввурга эга бўлиш имкониятини беради.

Конимех ва Нурота туманларида Айдарқўл билан туташ ҳудудларда бир қанча қурилган юрталар улов сифатида фойдаланишга мўлжалланган, туяларда сайр қилиш, миллий туризмни ривожлантириш билан бирга доимий пул тушумини таъминлайди. Таклиф этилаётган маршрутлар бўйлаб, Навоий вилояти ҳокимлигининг 2017 йил 12 октябрдаги аҳоли хонадонларида дам олувчилар ва сайёҳлар учун замонавий шароитлар асосида “Меҳмон уйлари”ни ташкил этиш бўйича тадбиркорларга тавсия этилиб, бунинг натижасида, олис чўл ҳудудларида иш

⁵Маълумотлар муаллифнинг экспедицияси натижасида олган ахборотлари асосида тузилган.

Ўринлари ташкил этилиши мумкин. Вилоятда ички туризмни ривожлантириш, унинг туристик салоҳиятидан (тарихий, маданий, экологик каби) самарали фойдаланиш мақсадида туристик маршрутлар бўйича энциклопедик аҳамиятга эга бўлган аудио эшиттирув ва видеофилмларни яратилиши зарурлиги асосланиб, уларни мунтазам равишда вилоят ва республика радиоси, телевиденияси ва бошқа оммавий ахборот воситаларида ёритиб бориш механизмини яратишлозимдир.

Навоий вилоятида экологик туризмнинг ҳолати ва уни ривожлантиришнинг SWOT таҳлилида экологик туризмнинг туристик объектлар жойлашган табиий ҳудудларга ижобий ва салбий таъсири ўрганилди. Навоий вилоятида экологик туризмни ривожлантиришнинг SWOT таҳлили натижасида ишлаб чиқилган барча жиҳатларни инобатга олиш ва унда кучли томонларини янада кучайтириш, мавжуд имкониятлардан кенг фойдаланиш йўллари ишлаб чиқиш, заиф томонларига эътиборни қаратиб, вилоятда экологик туризмни ривожлантиришнинг SWOT таҳлили ишлаб чиқилди. Унда соҳа ривожланишининг кучли томонлари, имкониятлари, заиф томонлари ва турли таҳдидлари ҳам қараб чиқилиб, барча бандлари етарли даражада таҳлил қилинди.

Экологик туризмни ривожлантириш учун таъсир қилувчи омиллар тизими ишлаб чиқилганда, уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборатлиги маълум бўлди:

экотуристик ресурсларнинг мавжудлиги;

экологик туризмни ташкил қилиш даражаси;

экотуризмни ривожлантиришга турли манбалардан йўналтирилаётган (давлат, жамоавий, хусусий, хорижий каби) маблағларнинг мавжудлиги;

экологик туризмни ривожлантириш учун тегишли инфратузилманинг яратилганлиги;

маҳаллий аҳолининг ўзига хос бўлган маданий кадриятлари ва яшаш тарзининг асл ҳолда сақланиб қолганлиги;

экологик туризм бозорининг ривожланиш даражаси.

Ушбу омиллар бир-бири билан узвий боғлиқлиги кўриниб, қуйидагича ифодаланди (3-расм).

3-расм. Экологик туризмга таъсир қилувчи омиллар⁶

Навоий вилоятида туризмнинг барча йўналишларини, шу жумладан, экологик туризмни ҳам ривожлантириш объектив зарурат эканлигини инобатга олиб, бунга алоҳида эътиборни қаратиш мақсадида туристик фирмаларга ер ажратиш, маблағ билан таъминлаш, янги туристик маршрутларни ишлаб чиқиш, турли манбалардан инвестицияни

⁶ Тадқиқот натижаси муаллиф томонидан тузилган.

жалб қилишни ташкил қилиш каби тадбирларни комплекс тарзда қўшиб олиб бориш лозим бўлади. Навоий вилоятида экологик туризмни ривожлантириш йўналишларини ишлаб чиқиши лозимлигидан келиб чиқиб, унинг ўзига хос стратегик йўналишлари белгилаб берилди. Эркин иқтисодий зонали Навоий вилояти ҳудудида экологик туризмни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш йўлларини тадқиқ қилиб, бир қанча илмий-назарий ва амалий аҳамиятга молик хулосаларга келинди.

Биз Навоий вилоятида экологик туризмни ривожлантириб, бир қанча янги иш ўринлари барпо қилиш орқали аҳолини иш билан таъминлаш, ҳудуд иқтисодиётининг юксалиши, одамларнинг ижтимоий ҳаётини яхшилланиши учун янги имкониятларни яратишимиз мумкин.

Тадқиқот натижалари кўрсатдики, экологик туризмнинг мазмуни, турлари ва уларнинг тавсифи, экологик туризмни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари, эркин иқтисодий зонали ҳудуд бўлган Навоий вилоятида хизмат кўрсатиш тизимида туризм, унинг таркибий қисми ҳисобланган экологик туризмнинг ўрни ва роли, экологик туризмнинг ўзига хос хусусиятлари ва вилоят ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги аҳамияти илмий жиҳатдан тадқиқ қилиниб, ушбу масала иқтисодий адабиётларда ёритилиши керак.

Навоий вилоятида эркин иқтисодий зонанинг ташкил қилиниши ва чет эллик ишчи ходимлар учун туризмнинг барча турларини, хусусан экологик туризмни ривожлантириш учун ҳам катта имкониятдир.

Навоий вилоятида экотуристтик объектларнинг турлари тадқиқ қилиниб, унинг такомиллашган таснифи ишлаб чиқилди ва улар экзотик зоналар ва саргузаштли туризм, маданий ва ижтимоий қадриятлар туризми, рекреацион ва агротуризм йўналишлари ҳисобидан диверсификация қилиш ҳамда улардан экологик туризмни ривожлантиришда фойдаланиш йўллари ишлаб чиқиб, экологик туризмнинг ўзига хос хусусиятлари асослаб берилса катта иқтисодий самарага ега бўлар эдик.

Адабиётлар:

1. Рашидов М.К. “Эркин иқтисодий зоналарнинг таснифлаш назарияси”. SERVIS- №4. 2017. – 15-бет.
2. Исломова Р.А. Экологик туризмни ривожлантириш муаммолари. Монография. // Т.: “Iqtisodiyot” нашриёти, 2014-й.